

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Megviselt örökség

**A magyar prózairodalom nemzedéki kontextusai az 1950-es évek
második felétől az 1980-as évek első feléig**

Írta: Juhász Tibor

Témavezető: Dr. Fodor Péter

DEBRECENI EGYETEM

Irodalom-, Kultúra- és Nyelvtudományok Doktori Iskola

Debrecen, 2026

Az értekezés célkitűzése, a téma körülhatárolása

Disszertációmban az 1950-es évek közepétől az 1980-as évekig tartó időszak magyar prózairodalmi szövegtömegét vizsgálom, a nemzedékiség problémakörére irányuló figyelemmel. Kutatásom elsősorban irodalomtörténeti érdekltségű, ezért a nemzedékiséget a történeti gondolkodás hagyományaként fogom fel, amelyre kiinduló tézisem szerint a XX. század második felében befolyásolt gyakoroltak a totalitárius államalakulatok irodalompolitikai stratégiái: az ellenőrzött nyilvánosságban megszólaló irodalomkritikai beszéd, a szépirodalmi szövegek témaválasztása, a fogadtatásuk kijelölte pozíció az irodalmi intézményrendszerben, valamint a kánonképzés állandó reflexió tárgya lesz a disszertációban. A felvázolt kontextusra kiemelten ügyelő okfejtésem a legdominánsabb nemzedékképző intézménynek az állampártot látja, illetőleg azokat a felülről vezérelt, pártpolitikával összehangolt kezdeményezéseket, amelyek igyekeztek alakítani az irodalom folyamatait. Ugyanakkor a nemzedékiséggel egy olyan fogalmat és értelmezői

hagyományt helyezek vizsgálódásom fókuszába, amely a tudományos beszédmódok módosulásaival mára leegyszerűsítőnek, sőt már-már kissé anakronisztikusnak hat, hiszen a korszakolás során vagy az egyes művek történeti pozicionálásakor egy ideje termékenyebbnek bizonyulnak a hatástörténeti megfontolások. Ezek sem teszik indokolatlanná a generációs felvetéseket, de aktuálisabbnak mondható kérdezésirányaik döntően nem a nemzedékiséggel kapcsolatos következtetésekhez nyitnak utat. Sőt, az irodalmi szocializáció kiszámíthatatlanságai és a szépírói pályák sokfélesége mellett vélhetően az a belátás is támogatja a tudományos megközelítések tartózkodását, hogy a nemzedéki alakzatok haladáslogikán alapuló történelemfelfogást sejtetnek, amely tarthatatlanná vált a korpusz értelmezésében releváns, ám a történelem totalizáló egység szemléletét elvető posztmodern perspektívájából.

Téziseim szerint az irodalomtörténet-írás hagyományaira tekintve különös fejleményként mutatkozik meg ez a távolságtartás, hiszen a generációs tagolás az egyik legtöbbször alkalmazott eljárása a múlthoz forduló, rendszerező igényű visszatekintéseknek.

Még különösebbnek hat ez a jelenség a Kádár-korszakkal történő összevetésben, hiszen az irodalomtörténet-írást – ahogyan a hivatalos, alapvetően marxista elvárásrendhez igazított irodalomkritika valamennyi gyakorlatát – elsősorban kapcsolattörténeti, de legfőképpen kultúrpolitikai megfontolásokon alapuló nemzedéki alakzatok szervezték, amelyekkel a hatalom a kortársi folyamatok reprezentációs kereteit is igyekezett kijelölni. Értekezésemnek nem célja a tudományos közelítésmódok átrendeződéséhez vezető folyamatok feltárása: ugyanakkor a koncepcióm megalapozása érdekében reflektálnom kell arra, hogy a saját időbeliségükre érzékeny irodalomtörténeti munkák vélhetően azért sem tesznek kísérletet a nemzedéki kategóriák alkalmazására, mert az elődök–utódok, a régiek–újak és az apák–fiúk értékszembesítő fogalompárjai az ideológiai befolyástól soha nem függetleníthető értékítéleteket aktualizálnak, amelyekhez javarészt esztétikai ideológia is társul. Ennek fényében úgy tűnik, hogy az irodalomtörténet-írás távolságtartása mögött a Kádár-korszakra jellemző keretező műveletek terhelt emlékezete rejlik, melynek működése Michel Foucault *A diskurzus rendje* című

munkájában leírtakkal jellemezhető a leginkább: a diskurzus hatalom, a mindig újraírásra szoruló, átírásnak kitett irodalomtörténet pedig sajátos megmutatkozási terepe az érte és általa folyó küzdelemnek. Talán ennyiből is látszik, hogy a disszertáció olyan konstrukcióként tekint az irodalom történetére, amelyet mindenekelőtt az értelmezői tekintélyek kölcsönhatásai formáltak.

Noha a vizsgált jelenségek kronológiáját követő fejezetek miatt a disszertáció az irodalmi folyamatokat az időbeli folyamatosságukban szemlélő munkák hagyományába illeszkedik, az értekezés nem nemzedéki tagoltságú irodalomtörténeti áttekintés. Már csak azért sem vállalkozom hasonlóra, mert nem arra keresem a választ, hogy milyen módon fordult a világhoz egy-egy nemzedék a szovjet típusú államberendezkedés ellenőrzött nyilvánosságában – igaz, ahol szükségét érzem, ott ebben a kontextusban is igyekszem belátásokra jutni. Kutatásom elsősorban arra irányul, hogy vajon a nemzedékinek mondott tapasztalatok váltak-e a kultúrpolitikai diskurzusok tárgyává, vagy épp fordítva, a kultúrpolitika által termelt nemzedéki alakzatok inszcenírozódtak-e a szépirodalmi alkotásokban, azt a látszatot keltve, hogy

nemzedéki tapasztalatok közvetítése történik bennük. Tehát nem nemzedéki narratívában gondolkodtam, hanem egy értelmezői hagyományt helyezek fókuszba: annál is inkább, mert meglátásom szerint a Kádár-korszak irodalmának mélyebb megértését segítheti a nemzedék fogalmának és a fogalomhasználat metódusainak a vizsgálata. Ezek ugyanis a korszakban az irodalom intézményrendszerének és nyilvánosságszerkezetének sajátosságai miatt is az államhatalomhoz fűződő viszonyon alapultak. A szövegtörzs értelmezése során az foglalkoztatott, hogy a nemzedékiség távlatából olvasott szépirodalmi művek írói tették-e magukévá a propagált nemzedéki világlátást, vagy inkább arról van szó, hogy elsajátítottak egy kultúrpolitikai ihletettséggű beszédstratégiát, és a megtanult világnézeti előfeltevéseket figyelembe véve kíséreltek meg létrehozni az ellenőrzött nyilvánosság keretein belül autonóm műalkotásokat, amelyek túlléptek a hatalom által kijelölt nyelvi kereteken.

A fenti megfontolásokból az is következik, hogy a nemzedékiség fogalmai mellett kiemelt szerepet kap a disszertáció gondolatmenetében a kánoné, amelynek több

mint kétezer éves fogalomtörténeti áttekintésére nem vállalkozom. Ugyanakkor disszertációmban a kánon alatt nem csupán az értelmezői tekintélyek által privilegizált szövegeket értek, hanem az azokról történő beszéd kijelölt, a vizsgált korszakban ideológiai fennhatósággal szavatolt módjait is. Mivel a kultúra intézményei az 1940-es évek végétől az 1980-as évekig az állampárt irányítása alatt álltak, az irodalmi kánon nemcsak a cenzúrának való kitettségben alakult, hanem a párt által felügyelni kívánt értelemgondozó műveletek erőterében is. Annál is inkább, mert a disszertációban említett írók munkásságának kibontakozása magukat az írókat és az irodalom történetét is felügyelni kívánó diktatúrákban ment végbe, ami többek között azt is előfeltételezi, hogy az élet valamennyi területére kiterjesztett hatalmi gyakorlatok kisebb-nagyobb mértékben, de mindannyiuk írásművészetén és/vagy fogadtatásán nyomot hagytak. Zömében olyan alkotókról, művekről, valamint jelenségekről van tehát szó, amelyeknek láthatósága és láthatatlansága összefügg a prózafordulatnak is nevezett kánonátrendeződéssel, az értelmezői beállítódások módosulásával is járó felejtéssel, így kijelenthető, hogy az általam elemzett szövegek,

kiváltképp Szabó István *Minden olyan, mint régen* című novellája szempontjából ma nincs biztosítva az esztétikai tapasztalatban történő olvasói részesülés lehetősége. Hiszen az '50-es–'60-as, de még a '60-as–'70-es évek irodalmáról történő beszédet is mindenekelőtt az időszak politikai kontextusai uralják, amelyek a kutatók zömét inkább az irodalmi folyamatok átfogóbb leírására, s nem a szorosabb szövegolvasásra ösztönözték. Mindebből az is következik, hogy az '50-es–'60-as–'70-es évek (sokszor hatalmi készítésre szerkesztett) antológiái mára olyan archívumokká váltak, melyekben (a folyóiratok mellett) a kanonikus pozíciójukat elvesztő szövegek megőrződtek az irodalomtörténeti emlékezet számára – épp ezért kitüntetetten vizsgálom ezeket is a disszertációban. Az említett fejlemények nemcsak a nemzedéki távlatok felszámolódásával, hanem a kánon eredendő konzervativizmusával is összefüggenek, hiszen a kánonok olyan nehezen formálható, az értelmezői tekintélyek megmérkőzésével alakuló konstrukciók, amelyek kereteket, ily módon követendő irányt szabnak az interpretációs műveleteknek.

A disszertáció szerkezete és az alkalmazott módszerek vázolósa

A fejezeteket duális szerkezetben építettem föl. Az '50-es-'60-as, a '60-as-'70-es és a '70-es-'80-as évek fordulóra fókuszáló irodalomtörténeti fejtegetéseket esettanulmány jellegű, antológiákra, ankétokra és irodalomkritikai, -történeti koncepciókra, alakzatokra koncentráló alfejezetekben foglaltam össze. Ezeket az általam kiemelt, mert fontosnak látott szövegekre összpontosító recepciótörténeti vizsgálódások követik szövegelemzésekkel, valamint a kutatás folytatására nézve is fontos összegző megállapításokkal egy további alfejezetben. Úgy vélem, ez a szerkezet tudja a legpontosabban megmutatni, hogy bár a műveket elválaszthatatlannak gondolom a fogadtatástörténetüktől, fontosnak gondolom azt a feszültséget is, amelyet a kiadásuk idején rekonstruálható befogadási horizontból váltottak ki. Meggyőződésem, hogy az általam kiválasztott szövegek időtállósága mellett akkor tudok hatékonyan érvelni, ha teret adok azoknak az olvasatoknak is, amelyeken túlmutatnak. Szabó István, Bereményi Géza

és Pályi András szépirodalmi alkotásai jó példát szolgáltathatnak arra, hogy a művek visszaigazolják ugyan a nemzedéki szemléletmódokat, de ezzel egyidejűleg megsértik az irodalomkritika aktuális elvárásrendjét, hiszen más esztétikával közvetítik a nemzedékiség felől is jelentékenynek látszó tapasztalatokat. A disszertációban éppen ezért együttesen alkalmazok több szemléleti, módszertani megközelítést: a Foucault-féle intézménykritikát, amelyből a nemzedéki fogalmak hatalmi alakzatokként férhetők hozzá; illetve a Dilthey, de leginkább Mannheim által kifejtett felfogást, amely a nemzedéki fogalmak használhatóságát szemléleti közösségek meglétével indokolja. Sőt, éppen az teszi érdekessé számomra a vizsgált műveket, hogy azok beszélnek az elvárt nyelvet, de attól jóval tágabb távlatokat hívnak életre.

A disszertációban tárgyalt szövegek és jelenségek kiválasztási szempontjait a fentieknek megfelelően a nemzedékiség, valamint a kánon fogalmainak korszakspecifikus viszonyrendszere alakította. Ahogyan arra több szöveghelyen is rámutatok, a nemzedéki gondolkodás szerint elrendeződő irodalmi kánon

szövegei, valamint az azok kitüntettségét szavatoló értelmezői eljárások ugyanúgy meghatározták a művek tematikai és poétikai jellegzetességeit, ahogyan a fogadtatásukat és az egyes szerzők pályájának alakulástörténetét. Az irodalomtörténeti kérdésirányokkal kapcsolatos alfejezetekben így elsősorban azokra a kölcsönhatásokra figyelek, melyek a korszakban keletkező és megjelenő szövegek befogadási horizontját formálták. Ugyanakkor a következtetéseim mögött nem statikus fogalomfelfogások munkálnak, hiszen időben változó intenzitású és célkitűzésű folyamatokat igyekszem lekövetni, amelyek már csak a hatalom megszorításokkal és engedményekkel leírható stratégiái miatt sem tekinthetők állandónak.

Az *Emberavatás* című antológia, illetve az úgynevezett móríci hagyomány összefüggéseinek vizsgálatával az '50-es–'60-as évek fordulójára fókuszáló alfejezetben (I.1. *Bekövetkező csönd*) annak megmutatására teszek kísérletet, hogy az újabb szövegek megjelenése a korban kultúrpolitikai tétikkel bíró kritikus feladatokkal járt együtt, amelyek a korábban használt fogalmak aktualizálási kényszerét, az esztétikai

értékítéletekre is hatással lévő hatalmi igazodás terhét rótták az értelmezésekre. Ezeknek a folyamatosan felülvizsgáló, megerősítő és/vagy dorgáló mechanizmusoknak az eredményeként jöhettek létre olyan rövid terjedelmű, de annál nagyobb jelentőségűnek láttatott életművek fogadtatástörténetei, mint például a cseszegtomaji származású Szabó Istváné, aki a vidékről városba került, parasztból értelmiségivé váló első, úgynevezett felszabadulás utáni nemzedék emblematisz alakjaként jelent meg az '50-es–'60-as évek irodalmi nyilvánosságában. A mára szinte teljesen elfeledett író két novellával szerepelt az *Emberavatás*ban, így nem meglepő, hogy fogadtatástörténete az *Emberavatás* kontextusában kezdett kiépülni, láthatóvá téve többek között azt is, hogy az antológia címe milyen mozzanatok következtében vált nemzedéki alakzattá. Az ő munkásságával foglalkozó I.2-es, *Vakablak* című alfejezet szövegelemző módszertana a disszertációnak arra a szemléleti alapvetésére támaszkodik, amely szerint a szépirodalmi szövegek interpretációja elválaszthatatlan a hozzájuk tapadt olvasatoktól. Ebben – miként a későbbi fejezetekben is – a szövegeket történetiségükben, ám a

szoros szövegolvasás módszertana alapján interpretálok, s egyben új szempontok bevonásával igyekszem továbbírni a történetüket. Emögött az a recepcióesztétikai előfeltevés munkál, miszerint az irodalom története az olvasás története, amelyben a művek és olvasataik történetisége nem pusztán a keletkezési körülményeik utólagos rekonstrukcióján alapul, hanem azon a belátáson, hogy az irodalmi művek befogadása már mindig is egyfajta megelőzöttséggel bír, amennyiben folyamatként maga is kontextusokhoz kötött.

A '60-as–'70-es évek fordulójára fókuszáló alfejezetben (II.1-es, *Előre köszönni*) a korszak antológiái mellett a kulturális viták jelenségét is érintem, amelyek nagy számban fordultak elő az irodalmi nyilvánosságban. Elsősorban az *Új Írás* folyóirat 1969-es évfolyamában helyet kapó háromrészes ankéttal kezdeményezek párbeszédet. Azért emelem ki, mert úgy vélem, betagozódása miatt ez árulja el a legtöbbet a korabeli „fiatal” irodalom fogalmának diszkurzivitásáról, hiszen az ankétot az 1969-es lillafüredi írótalálkozóhoz hangolták, a megszólalók nagy része a tanácskozáson is képviselte magát, sőt, két olyan antológiához is köze van, amelyek

fogadtatása a következő években irodalomkritikai napirenden tartotta a nemzedékiség kérdését. Az 1969-es *Naponta más*, valamint az 1970-es *Ahol a sziget kezdődik* című válogatások kontextusainak bejárása ily módon a *Bekövetkező csönd* című fejezet továbbgondolását teszi lehetővé, tágítva az értekezés időbeli perspektíváját. Ehhez kapcsolódik a II.2-es, „*Az induló tehetségek közé tartozott*” című alfejezet, amelyben a *Naponta más*ban feltűnő Bereményi Géza pályakezdésének értelmezői rekonstrukciója során igyekszem árnyalni a tárgykörhöz tartozó következtetéseket. Ebben nem csupán *A svéd király* című 1970-es novelláskötet rögzült olvasatairól gondolkodom el, hanem a Szabó Istvánnal foglalkozó alfejezethez hasonlóan igyekszem olyan szempontokat is mozgósítani, amelyekkel reményeim szerint hozzájárulhatok a Bereményi-életmű irodalomtörténeti pozíciójának mélyebb megértéséhez. Ezt azért érzem szükségesnek, mert Bereményi első két kötete (*A svéd király* mellett az 1978-es *Legendárium*) a megjelenése idején összekötő láncszemnek mutatkozott a '60-as–'70-es évek metonimikus, valamint a '70-es–'80-as évek metaforikus előfeltevésekkel operáló irodalmi kísérletei

között, de az újabb Bereményi-kiadások (véltetően nem függetlenül az író önmaga újrapozicionálását végrehajtó kezdeményezéseitől) inkább az életmű autofikciós jellegét hangsúlyozzák, és nem fordítanak figyelmet a történetiségében rejlő potenciálra.

A következő, *Apák és fiúk prózafordulatban* című, III.1-es alfejezetben a nemzedékiség és a kánon összefüggéseit vizsgálom a '70-es–'80-as évek fordulóján, különös tekintettel az értelmezői tekintélyek, kiváltképp a *Naponta mást* szerkesztő Gáll István, illetve Balassa Péter működésére – utóbbi a korszak nyilvánosságában a Gáll által képviselt értelmezői hozzáállás ellenpontjaként is megközelíthető. Az irodalmi nyilvánosságról olyan erőterként beszélek, amelynek frontvonalai az értelmezői tekintélyek megmérkőzésének következtében alakulnak ki. Az okfejtésben az antológiák és az irodalmi viták helyett – érzékeltetve a prózafordulattal bekövetkező hangsúlyeltolódásokat is – kiemelten kezelem Csalog Zsolt *Rondó* című közösségi tervezetét, amely felfogható az együttes, nemzedéki alkotásra tett, meghiúsult írástechnikai ajánlattételként is. Ezt követően, a III.2-es, *Felnőni: kiűzetni* című fejezetben Pályi András

munkásságával foglalkozom, akinek első novelláskötete 1978-ben jelent meg, és éppen a III.1-es fejezetben közelebbről is érintett Balassa Péter kanonizáló irodalomkritikai tevékenysége alakította ki azt a ma már centrálisnak egyáltalán nem látszó pozíciót, amelyet Pályi munkássága a prózafordulatot tárgyaló diskurzusokban legalább a 2000-es évek elejéig fenn tudott tartani.

Az *Összegzés* elé, amelyben a kutatás tanulságairól, valamint a lehetséges folytatásokra irányuló következtetésekről nyilatkozom, felvettem egy újabb fejezetet is *Más horizonton* címmel. A IV.1-es besorolású *Műgond* a nemrégiben elhunyt Tolnai Ottó egy kevésbé ismert regényével foglalkozik, a neoavantgárd és a posztmodern szövegalakítási tendenciák felől is megközelíthető *rovarházzal*, amelyet a '60-as–'70-es évek fordulójának egyik kiemelt alkotásaként kezelek. A disszertáció gondolatmenetét nemcsak azért gazdagíthatja az elemzése, mert a mű jelentékeny pozíciót töltött be a korszak vajdasági, pontosabban jugoszláviai magyar irodalmi nyilvánosságában, hanem azért is, mert fogadtatástörténetének olvasása új belátásokhoz vezethet el a magyarországi kontextusokkal kapcsolatban.

Rámutathat többek között arra, hogy bár más keretek és diszpozíciók között fogalmazódtak meg, a nemzedéki kérdések a határon túli magyar lakta területek irodalmi gondolkodását illetően is jelentősnek mondhatók a 20. század második felében.

Az eredmények tézisszerű felsorolása

Az évtizedfordulókra tehető irodalomtörténeti jelenségek, valamint a hozzájuk kapcsolt szövegek elemzése a kronológia révén reményeim szerint hozzájárul a Kádár-korszak irodalompolitikai folyamatainak mélyebb megértéséhez, a prózairodalom alakulástörténetének jobb belátásához, hiszen a megnyitott időbeli horizonton a nemzedékiséggel kapcsolatba hozható, nagyobb léptékkel bíró történések is követhetővé váltak. Ezek folyamatjellegét illetően megfogalmazható az a belátás, miszerint bár adottak voltak a nemzedékké válás esélyei, sőt az úgynevezett „fiatalok” soraiban igény is formálódott volna erre a fejleményre, a kultúrpolitika olyan erővel szabályozta a körülményeket, hogy felszámolta azt az önállóságot, amelyre szükség lett volna az alakzatok

szuverén létrehozásához. Ettől eltekintve persze elképzelhető, hogy az érintett szerzők magukévá fogadták, önszemléletük részévé tették ezt a felülről konstruált nemzedékiséget, de ma már lehetetlen megmondani, hogy ezt a korszakból fakadó kényszerek hatására gyakorolták-e, az érvényesülés érdekében, vagy azért, mert bizonyos elemeiben tényleg a magukénak érezték. Nem tűnik túlzásnak a kijelentés, miszerint a hatalom nemzedékisége épp a nemzedékiségben rejlő hatalom kihasználásával számolta fel az alulról szerveződés esélyeit, így vette el az önálló alakzatalkotás lehetőségfeltételét.

Az utolsó, Tolnai Ottó irodalomtörténeti pozíciójának nemzedékiségével, valamint a *rovarház* című regénnyel foglalkozó fejezetnek is elsősorban ebben a kontextusban van jelentősége: egy más feltételezettségű, kötetlenebb kulturális diszpozíciókkal leírható, nyitottabb térből kiindulva teszi még inkább kitapinthatóvá a magyarországi folyamatokat. Példát szolgáltat arra, hogy milyen termékeny recepciós stratégiákhoz vezethet az, ha a nemzedékké formálódással kibontakoztatott praxisok a Kádár-kori viszonylatokhoz képest autonómabbnak mondható jelleggel tudnak működni. A fejezetek ezért

egymás folytatásaként, a korábbi belátások továbbgondolásaként is értelmezhetők, így választhatnak többek között arra a kérdésre, hogy milyen fejlemények következtében módosult az elemzett szövegek státusza az irodalomtörténeti emlékezetben.

Ugyanakkor arra törekedtem, hogy a szövegelemzések ne csupán a kánonátrendeződések folyamatait és nemzedéki alakzatok működését illusztrálják. Miközben a recepciójukat tőlük elválaszthatatlanként kezeltem, szövegközeli vizsgálatokkal igyekeztem elkerülni, hogy társadalom- és ideológiatörténeti fejtegetéseim példáivá váljanak. Bizonyítani szándékoztam az elemzésre kiválasztott művek belső működésének összetettségét, hogy megmutassam, a kánon nem kizárólag az esztétikai teljesítmények hatására alakul, hanem már mindig is az értelmezői tekintélyek összjátékában formálódik. Az irodalom története így az intézmények által formált sajátos környezetben végbemenő autoritásküzdelmek megmutatkozási terepe, ahol a kánon nemcsak a megőrzött művekkel és a hozzájuk kapcsolódó világnézeti és esztétikai meghatározottságokkal függ össze, hanem

egy-egy mű továbbélésének lehetőségfeltételeivel, azok biztosításával, felszámolásával vagy épp a kánonok konzervativizmusából is következő avulékonyságával. Szabó István, Bereményi Géza, Pályi András vagy éppen Tolnai Ottó elemzett szövegeinek recepciótörténete megmutatja, hogy a felelevenítésre vállalkozó kezdeményezések jellemzően már rögzült recepciós stratégiákat működtetnek, és épp a friss nézőpontok hiánya miatt képtelenek arra, hogy jelentékeny részt vállaljanak az újraolvasásban (a *rovarház* kivételességét bizonyítja az is, hogy a közelmúltban új értelmezők újabb szempontokból találtak hozzá még mindig bejáratlan utakat).

Elmondható, hogy az általam elemzett szövegek a Tolnai-íráson kívül mind kisepikai alkotások, ami meglepőnek tűnhet a nemzedékiséggel kapcsolatos irodalmi hagyományok vonatkozásában, hiszen a nemzedéki tapasztalategyütteseket rögzítő művek hagyományosan a regény műfajához kapcsolódnak, a családregegyekhez hasonlóan – néha elválaszthatatlanul tőlük – átfogóbb folyamatok ábrázolását célozzák. Annak, hogy a kisepikai formákra is kiterjedt a nemzedéki

alakzatok érvénye, az lehet az oka, hogy a szovjetizálás utáni konjunktúrában, amelyben az állampárt jövővízióinak közvetítése miatt kiemelten kezelte a regény műfaját, egyrészt megsokszorozódtak a nemzedékiségre koncentráló értelmezések, másrészt a kultúrpolitika leválasztotta a nagyepikai formákról a vonatkozó alakzatokat, hogy minél több kontextusban adekváttá tegye a használatukat. Itt fontos kijelenteni, hogy ha van olyan átfogó jelenség, amelynek a fejezetek struktúrájából kifolyólag az illusztrálás céljával rendeltem alá a szövegelemzéseket, akkor az az irodalom kultúrpolitikával vívott autonómiaküzdélme. Szabó István, Pályi András és Tolnai Ottó szövegeinek egyik közös vonása, hogy felidéznek a bibliai, keresztény szövegagyományt, amelyet a korszak kultúrpolitikai stratégiái (úgy Magyarországon, ahogyan a határon túli területeken) igyekeztek láthatatlanná tenni. Nem tűnik indokolatlannak a feltételezés, miszerint utalásrendszerükkel és motívumkezelésükkel olyan diszpozíciókat hoztak létre és hangosítottak ki, amelyek a szűkre szabott ideológiai keretek között is járható utakat nyitottak egy más feltételezettségű világábrázoláshoz.

Noha Bereményi Géza kiválasztott novellái nem mozgósítják a vallásos irodalomban rejlő, a korszakban politikai konfrontációk lehetőségét is hordozó sajátosságokat, de az olvasás eseményjellegével, a történelem diszkurzivitásával, valamint az irodalom valóságalkotó szerepével kapcsolatos teljesítménye hasonlóan váratlan és merész irányokba indíthatja el a szövegértelmező gondolkodást. Annál is inkább, mert a „jelentés” szó *A svéd királyban* a *rovarházban* használt „jelentés” kifejezéshez hasonlóan a besúgóhálózatokat építő és működtető totalitárius rendszerek vonatkozásában rendel magához többlettartalmat, aminek következtében a korszak politikai körülményei is beépülnek a művek szemantikumába. Szabó István, Pályi András és Tolnai Ottó szövegeit továbbá az is összeköti, hogy mindhárman felszínre hozzák és kidolgozzák a kert bibliai konnotációkkal is bíró térformációjában rejlő esztétikai potenciált. Szabó István esetében ez nyilvánvalóan a paraszti kultúra ábrázoláshagyományának politikusságával is összefügg, hiszen a *Minden olyan, mint régen* című novellát abban az időszakban írja, amikor a parasztság történelmi életformaváltása kiemelten

foglalkoztatja az irodalom szereplőit. Karakterformálása és cselekményalakítása során azonban egészen másra jut, mint arra a szöveg keletkezési körülményeiből számítani lehetne, ugyanis kritikusan viszonyul a társadalom mobilitási képességének növekedésével megnyíló horizonthoz, amelyen így elsősorban a műveltség megszerzéséért tett erőfeszítések idegenségképző erejét mutatja fel a család közegében. A család, pontosabban a privát szféra Bereményi szövegeiben is az átminősülő folyamatok megmutatkozási terepe, hiszen az *Irodalom* főszereplője, Dobrovics és a nagymama közötti viszony olyan változásokat indít el, amelyek nemcsak egy mű elkészülését mozdítják előre, hanem a nagymama világtérképét is formáló tanulságokhoz segítik – de *A svéd király* cselekmény- és gondolatvezetése is az olvasási tapasztalatok közvetítésében végbemenő azonosulási műveletekre fut ki. Pályi András esetében a kert a kiűzetés és a felnövés mozzanataihoz kötődik, de nemzedéki szempontok alapján a családi kontinuitás folytatásának kontextusában is értelmezhető, hiszen a főszereplő, Misi tulajdonképpen egy apja által mutatott sémát követ akkor, amikor a tilalmak ellenére beszökik a kertbe és

öngyilkosságot hajt végre a sírgödörként is azonosítható veremben. Misi csellengése a kert körül, illetőleg az az érzékelésmód, amely az elbeszélés asszociatív logikáját működteti, értelmezhető egy olyan esztétikai stratégia megnyilvánulási formájaként, amely felmutatja a szabadidő felhasználásának egy másik, a család által követettől nagyban eltérő módját. Tolnai szövege az állatkerttel rész-egész viszonyban álló *rovarház* jelentéstartományát terjeszti ki és teszi meg a hatalmi erővonalakkal szabdalt világtapasztalat értelmezői metaforájává. Miközben a kor magyarországi viszonylatain belül politikailag és kulturálisan is elképzelhetetlen referenciahálózatot hoz létre, amelynek felfejtése a mai olvasó számára a generációs archívumok viszonylagos zártsága miatt akadályokba ütközik, recepciótörténetének vizsgálata a disszertáció okfejtésében más nézőpontot biztosít azokra a nemzedékiséggel összefüggő folyamatokra, amelyek meghatározták Szabó István, Bereményi Géza és Pályi András műveinek státuszát. Ami a folyamatok hatástörténettel kapcsolatos vonatkozásait illeti, azokból még a *rovarház* esetében sem feltétlenül következtethető

ki virulens utóélet, ugyanakkor Pályi András, de még inkább Szabó István esetében különös, hogy a századelő egy sokáig láthatatlanná tett alkotójának írásművészetével tartanak rokonságot. Azzal a Csáth Gézáéval, aki a prózafordulatot katalizáló szerzők számára már fontos koordinációs pont, de a jelek szerint a '60-as évek elején is inspirációt jelentett – meglepő módon még az évtizedben meginduló Csáth-válogatáskötetek kiadása előtt. Hiszen a *Minden olyan, mint régen* a '63-as *Varázslat kertje* címmel megjelent Szabó István-kötetben olvasható, amely után egy évvel látott napvilágot a Szépirodalmi Könyvkiadónál *A varázsló halála* című Csáth-gyűjtemény.

Bár az egyes alfejezetek érdekeltek az értékmentés céljával szerveződő újraolvasásban, a disszertáció céljai között a kánonfelfogása miatt nem szerepelhet a rekanonizáció. Ahogyan azt a recepciótörténettel kapcsolatos fejtegetések során feltártam, a kanonizáció több művön kívüli és belüli tényező együttállásának következményeként történhet meg, és az egyik előfeltétele a részvétel az értelmező tekintélyek között zajló küzdelemben. Az értekezés jelezheti ugyan a részvétel

szándékát, de már csak műfaja miatt sem tehet eleget maradéktalanul az elismertetés kritériumainak. Azt viszont kijelenti, hogy a Kádár-korszak vonatkozásában nem lehet nemzedékiségről beszélni a kultúrpolitikai körülmények áttekintése nélkül, és ez a diktatúrák működésével kapcsolatban is megrázó következtetésekhez vezethet, hiszen a kultúrpolitikai fennhatóság alatt formálódó nemzedéki alakzatok még ma is gyakran előbukkannak az egyes (élet)művekről és jelenségekről történő beszéd során. Ami azt is jelenti, hogy a diktatúra a bukása után is érezteti hatását az értelmezői beállítódásokban, így az irodalomtörténeti elbeszélésekben is.

Nyilvántartási szám: DEENK/167/2026.PL
Tárgy: PhD Publikációs Lista

Jelölt: Juhász Tibor
Doktori Iskola: Irodalom- és Kultúratudományok Doktori Iskola
MTMT azonosító: 10078236

A PhD értekezés alapjául szolgáló közlemények

Magyar nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (5)

1. **Juhász, T.:** Mintha létezne: interjú Balázs Attilával.
Irodalmi Szemle. 68 (5), 25-33, 2025. ISSN: 1336-5088.
2. **Juhász, T.:** Műgond. Közérzet, hatalom és metafikció Tolnai Ottó rovarház című regényében.
Alföld. 75 (9), 62-81, 2024. ISSN: 0401-3174.
3. **Juhász, T.:** A "fiatal" irodalom az 1960-as/1970-es évek fordulóján.
Új Forrás. 55 (4), 68-83, 2023. ISSN: 0133-5332.
4. **Juhász, T.:** Ollóval vagdosott történelem: Bereményi Gézával Juhász Tibor beszélget.
Alföld. 73, 34-40, 2022. ISSN: 0401-3174.
5. **Juhász, T.:** Azóta is él. A svéd király, a Legendárium és az Azóta is élek Bereményi Géza szépirodalmi pályáján.
Szkholion. 19, 72-85, 2021. ISSN: 1785-0479.

Egyéb folyóiratközlemények (5)

6. **Juhász, T.:** Kolozsvári Papp László: életrajz.
2025, 1-8, 2025.
7. **Juhász, T.:** Békés Pál: életrajz.
2024, 1-4, 2024.
8. **Juhász, T.:** Balázs József: életrajz.
2023, 1-7, 2023.
9. **Juhász, T.:** Szabó István: életrajz.
2023, 1-6, 2023.
10. **Juhász, T.:** Írónak lenni öngyilkosság: Zelei Miklós: Gyilkos idők című kötetéről.
Forrás. 53 (9), 119-121, 2021. ISSN: 0133-056X.

További közlemények

Magyar nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (2)

11. **Juhász, T.:** Hivatáshatárok?: A Mandák Ház lelkésze.
Kulter.hu 2020. február 21., 1-5, 2020.
12. **Juhász, T.:** "Helyzetjelentés": Nemzedékiség és térpoétika Bereményi Géza és Cseh Tamás Frontátvonulás című monodramájában.
Literatura. 45 (2), 196-208, 2019. ISSN: 0133-2368.

Egyéb folyóiratközlemények (10)

13. **Juhász, T.:** "Függője vagyok a testnek": Beszélgetés Mellár Dáviddal.
Irod. szle online. 2020.10.17., 1-3, 2020. ISSN: 1336-5088.
14. **Juhász, T., Zalán, T.:** (H)arcvonalak: Interjú Zalán Tibor költő-író-drámaíróval.
Kulter.hu 2020. november 11., 1-8, 2020.
15. **Juhász, T.:** A Teleki tér illuzionistája.
Kulter.hu 2020. március 31., 1-7, 2020.
16. **Juhász, T.:** Az egyensúlyra nincs recept: Interjú Biró Krisztiánnal és Lapis Józseffel.
Kortárs Online 2020.10.07., 1-11, 2020.
17. **Juhász, T.:** Interjú a fényműkással: Beszélgetés Jász Attila költővel.
Kortárs Online 2020.01.08., 1-6, 2020.
18. **Juhász, T.:** Lócitrom a fővárosban.
DUNSZT. 2020, 1-4, 2020. ISSN: 2585-8432.
19. **Juhász, T., Puskás, I.:** Megoldandó dolgok: Interjú Puskás Istvánnal, Debrecen kulturális alpolgármesterével.
Kulter.hu 2020. március 5., 1-10, 2020.
20. **Juhász, T.:** Nem biztos a happy end: Interjú Koncz Csillával.
Kortárs Online 2020.12.17., 1-5, 2020.
21. **Juhász, T.:** Stádiumok, stádiumok: Interjú Péczely Dóra szerkesztővel.
Kortárs Online 2020.08.05., 1-6, 2020.
22. **Juhász, T., Vass, N.:** A csibészesség mint népi játék.
DUNSZT. 2019. június 14., 1-7, 2019. ISSN: 2585-8432.

Ismeretterjesztő, népszerűsítő cikkek (2)

23. **Juhász, T.:** 2020 KULTkönyvtárgyai (TOP 10): Az év legszebb könyvei, amelyeket érdemes kézbe venni.
Kulter.hu 2021. január 12., 1-21, 2021.

**DEBRECENI
EGYETEM**

**DEBRECENI EGYETEM
EGYETEMI ÉS NEMZETI KÖNYVTÁR**
H-4002 Debrecen, Egyetem tér 1, Pf.: 400
Tel.: 52/410-443, e-mail: publikaciok@lib.unideb.hu

24. **Juhász, T.:** Road movie a mi utcánkban.
Debreciner 2019. október 04., 1-6, 2019.

A DEENK a Jelölt által a Tudóstérbe feltöltött adatok bibliográfiai és tudományometriai ellenőrzését a tudományos adatbázisok és a Journal Citation Reports Impact Factor lista alapján elvégezte.

Debrecen, 2026.04.09.

